

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Досліджено правові інститути Арбітражного процесуального кодексу Російській Федерації, які не використовуються в Господарському процесуальному кодексі України і спрямовані на посилення захисту прав і законних інтересів сторін у справі та зниження навантаження на суддів.

Ключові слова: арбітражні засідателі, договірна підсудність, спрощене провадження, корпоративні спори, групові позови.

Постановка проблеми. До діючого Господарського процесуального кодексу України (ГПКУ) вносилися численні зміни у зв'язку з тим, що він не в змозі вирішувати всі проблеми, які виникають при вирішенні господарських спорів. Це зумовлено, з одного боку, швидким і неспинним розвитком господарського життя, а з іншого – застарілістю ГПКУ, який приймався ще у 1991 році без урахування змін, які сталися внаслідок переходу України від планової до ринкової економіки.

Сьогоднішні реалії потребують прийняття принципово нового Господарського процесуального кодексу, який покликаний у повній мірі вирішити проблеми в господарському судочинстві, з якими при здійсненні правосуддя стикаються як суд, так і інші учасники судового процесу.

При прийнятті нового процесуального кодексу необхідно звернутися до досвіду інших країн, зокрема пострадянських.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми застосування Арбітражного процесуального кодексу Російської Федерації (далі - АПК РФ) здійснювалося багатьма російськими науковцями та практичними працівниками. Зокрема, це А.А. Іванов, А.В. Юдін, О.М. Свириденко, М.А. Рожкова тощо. Проте українські дослідники не приділяють достатньої уваги російському господарському процесу, що і зумовило вибір теми даного дослідження.

Мета статті – огляд і аналіз тих інститутів арбітражного судочинства Російської Федерації (далі – РФ), які не використовуються в господарському судочинстві України, та можливість їх використання в ГПКУ.

Виклад основного матеріалу. Вирішення економічних спорів у РФ здійснюється відповідно до АПК РФ.

Як слушно відзначила Т. Головіна, кількість справ, строки та якість їх розгляду – ось основні критерії, які характеризують роботу суду в усі часи [1]. Саме з цих позицій і треба дослі-

джувати особливості вирішення економічних спорів у РФ.

До особливостей вирішення економічних спорів у РФ, насамперед, варто віднести існування інституту арбітражних засідателів.

Так, ч. 3 ст. 17 АПК РФ передбачає, що арбітражний суд першої інстанції в складі судді та двох арбітражних засідателів вирішує економічні спори та інші справи, що виникають з цивільних та інших правовідносин, якщо яка-небудь зі сторін заявить клопотання про розгляд справи за участю арбітражних засідателів [2].

При цьому АПК РФ передбачає категорії справ, які не підлягають розгляду за участі арбітражних засідателів. Зокрема, це справи, що відносяться до підсудності Вищого Арбітражного Суду Російської Федерації, справи про оскарження нормативних правових актів, справи про неспроможність (банкрутство), справи, направлені в арбітражний суд першої інстанції на новий розгляд із вказівкою про колегіальний розгляд, справи, рішення про колегіальний розгляд яких прийняті головою судового складу у зв'язку з їх особливою складністю на підставі мотивованої заяви судді, справи, що виникають із адміністративних та інших публічних правовідносин, справи особливої провадження.

Інститут арбітражних засідателів з'явився в АПК РФ у 2002 році, а до цього часу тривав експеримент по розгляду справ із залученням арбітражних засідателів. Даний експеримент діяв з 01.10.1996 року на підставі Положення про експеримент по розгляду справ із залученням арбітражних засідателів, затвердженим постановою Пленуму Вищого арбітражного суду РФ від 05.09.1996 року, і дав позитивні наслідки, у зв'язку з чим участь арбітражних засідателів була закріплена на законодавчому рівні.

Арбітражні засідателі, які здійснюють свої повноваження протягом двох років, залучаються до участі у справах у судах першої інстанції у зв'язку зі складністю справи або необхідністю використання спеціальних знань у галузі еконо-

міки, фінансів, управління. Кандидатури арбітражних засідателів визначаються із відповідного списку з урахуванням спеціалізації останніх шляхом використання автоматизованої інформаційної системи або в інший спосіб, що використовується в арбітражному суді для формування складу суду.

Підстави для заміни арбітражного засідателя збігаються з такими підставами щодо судді (задоволення відводу, тривала відсутність у зв'язку з хворобою, відпусткою тощо). У випадку заміни одного арбітражного засідателя іншим у процесі розгляду справи судовий розгляд починається спочатку.

Неявка арбітражного засідателя є підставою для перенесення слухання справи, якщо сторони заперечують проти одноособового розгляду справи суддею. При розгляді справи арбітражні засідателі мають права й обов'язки судді, а єдиним обмеженням є те, що арбітражний засідатель не може бути головуючим у судовому засіданні.

Правовий статус арбітражного засідателя, крім АПК РФ визначено Федеральним законом РФ "Про арбітражних засідателів арбітражних судів суб'єктів Російської Федерації" від 30.05.2001 року.

Даним законом (ст. 2) визначено, що арбітражними засідателями можуть бути громадяни, не молодші 25 років, але і не старші 70 років, з бездоганною репутацією, які мають вищу професійну освіту і стаж роботи у галузі економічної, фінансової, юридичної, управлінської або підприємницької діяльності не менше п'яти років.

Арбітражними засідателями не можуть бути: особи, які мають не зняту або не погашену у встановленому законом порядку судимість; особи, які здійснили вчинок, що знижує авторитет судової влади; особи, визнані недієздатними або обмежено дієздатними на підставі рішення суду, яке набрало законної сили; особи, які займають державні посади РФ, державні посади суб'єктів РФ, посади державної громадської служби РФ, а також особи, що займають муніципальні посади; судді, прокурори, військовослужбовці, слідчі, адвокати, нотаріуси, особи, що належать до керівного й оперативного складу органів внутрішніх справ РФ, Державної протипожежної служби Міністерства РФ у справах цивільної оборони, надзвичайним ситуаціям і ліквідації наслідків стихійних лих, органів федеральної служби безпеки, органів по контролю за обігом наркотичних та психотропних речовин, митних органів РФ, органів виконання покарань, а також особи, що здійснюють приватну детективну діяльність

на основі спеціального дозволу (ліцензії); особи, які перебувають в наркологічних або психоневрологічних диспансерах [3].

Списки арбітражних засідателів формують арбітражні суди на підставі пропозицій, наданих торговельно-промисловими палатами, асоціаціями, об'єднаннями підприємців та іншими громадськими та професійними об'єднаннями. Чисельність арбітражних засідателів визначається із розрахунку не менше двох на одного суддю.

Арбітражний засідатель за участь у судових засіданнях отримує компенсаційну винагороду, пропорційно до кількості робочих днів у розмірі однієї четвертої посадового окладу судді.

Мета участі арбітражного засідателя в судовому засіданні суттєво відрізняється від цілей участі народного засідателя в загальному суді, оскільки останній відображав участь громадян у здійсненні правосуддя, а арбітражний засідатель покликаний надавати професійну допомогу судді у певних питаннях.

Отже, згаданий інститут, на нашу думку, досить корисний, оскільки вносить у судовий розгляд експертні та професійні знання у вузькоспеціалізовані спори. Проте існують деякі складнощі у практичному застосуванні інституту арбітражних засідателів. Так, О.М. Свириденко вказує на те, що у суду зазвичай виникають труднощі з тим, щоб сформувати склад засідателів з урахуванням усіх вимог законодавства (наприклад, на сьогодні в Арбітражному суді міста Москви працює 41 засідатель при необхідній кількості більше ніж 350 осіб) [4, с. 8].

Також до особливостей арбітражного процесу РФ можна віднести інститут договірної підсудності. Так, ст. 37 АПК РФ передбачає, що підсудність, встановлена ст. ст. 35, 36 цього Кодексу, може бути змінена за згодою сторін до прийняття арбітражним судом заяви до свого провадження. Тобто АПК РФ дозволяє сторонам визначити підсудність на власний розсуд, за винятком тих справ, вирішення яких віднесено до виняткової підсудності (справи за участю перевізника, справи про банкрутство, справи про встановлення фактів тощо).

Установлення договірної підсудності сторонами здійснюється в письмовій формі, що оформлюється окремим документом або застереженням у господарському договорі.

Варто погодитися з С.А. Курочкіним, який вказує, що стосовно договірної підсудності діє дещо інший порівняно з третейською угодою механізм [5, с. 42], оскільки вирішення спорів у третейських судах є позасудовою процедурою.

Проблема великого навантаження на суддів в РФ є досить актуальною у зв'язку з тим, що законодавець намагається всіляко збільшити кількість справ у судах за допомогою різних інститутів. Одним з таких інститутів є спрощене провадження.

В АПК РФ інститут спрощеного провадження регламентується главою 29. Зокрема, ст. 226 АПК РФ визначає, що у випадку, якщо вимоги позивача носять безспірний характер, визнаються відповідачем або позов заявлений на незначну суму, справа може бути розглянена у порядку спрощеного провадження.

Справа розглядається у порядку спрощеного провадження за заявою позивача за відсутності заперечень відповідача або за пропозицією арбітражного суду при наявності згоди сторін.

У порядку спрощеного провадження можуть бути розглянуті справи: 1) про майнові вимоги, які ґрунтуються на документах, що підтверджують заборгованість з оплати за спожиті електричну енергію, газ, воду, опалення, послуги зв'язку, з орендної плати та інших витрат, пов'язаних з експлуатацією приміщень, що використовуються для здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності; 2) у позовах, які ґрунтуються на документах, наданих позивачем, які встановлюють майнові зобов'язання відповідача, що визнаються відповідачем, але не виконуються; 3) за позовами до юридичних осіб на суму до двадцяти тисяч карбованців, за позовами до індивідуальних підприємців на суму до двох тисяч карбованців.

В ухвалі про прийняття позовної заяви до розгляду арбітражний суд вказує на можливість розгляду справи в порядку спрощеного провадження і встановлює п'ятнадцятиденний строк для подання сторонами заперечень щодо розгляду справи в такому порядку, а також для надання відзиву на заявлені вимоги або інших доказів. При розгляді справ у порядку спрощеного провадження судові засідання проводиться без виклику сторін. Судом досліджуються тільки письмові докази, а також відзив, пояснення по суті заявлених вимог, представлені в письмовій формі, інші документи.

У випадку, якщо боржник заперечує відносно заявлених вимог, а також якщо сторона заперечує щодо розгляду справи в порядку спрощеного провадження, арбітражний суд виносить ухвалу про розгляд цієї справи за загальними правилами позовного провадження. Рішення за результатами розгляду справи в порядку спрощеного провадження може бути оскаржене у строк, що не пе-

ревищує одного місяця з дня його прийняття, в арбітражний суд апеляційної інстанції.

Інституту спрощеного провадження покликаний знизити навантаження на суддів шляхом зменшення часу на розгляд "простих" справ і, відповідно, збільшення часу на розгляд більш складних справ. Однак, практичне застосування даного інституту викликає певні зауваження. Так, В.А. Александров та О.А. Сулименко зазначають, що процесуальна економія, яка вводиться процедурою спрощеного провадження, значно втрачає ефект у зв'язку з необхідністю виготовлення рішення за загальними нормами АПК РФ та збереженням загального порядку його оскарження, внаслідок чого в значній мірі втрачається один з принципів, закладених в інститут, який розглядається, - принцип оперативного захисту порушених прав [6, с. 42].

Свириденко О.М. вказує на те, що реалізація пропозиції, що стосується розгляду спорів до 100000 карбованців за скороченою процедурою, буде сприяти суттєвому зниженню навантаження на суддів та дозволить приділяти більше часу розгляду більш складних справ. Також Свириденко О.М. вважає можливим та актуальним розширення даної практики застосування спрощеного судового розгляду також для кредитних спорів без стягнення санкцій [7, с. 63].

На нашу думку, даний інститут має як позитивні, так і негативні моменти. До перших варто віднести зменшення навантаження на суддів, а до других – значна ймовірність скасування прийнятого рішення, оскільки спір вирішується без виклику сторін.

Ще однією особливістю АПК РФ є окремий порядок вирішення корпоративних спорів, який визначається главою 28¹ даного кодексу.

Відповідно до ч. 1 ст. 225¹ АПК РФ, арбітражні суди розглядають справи у спорах, пов'язаних із створенням юридичної особи, її управлінням або участю в юридичній особі, що є комерційною організацією, а також у некомерційному партнерстві, асоціації (спілці) комерційних організацій, іншій некомерційній організації, яка об'єднує комерційні організації і (або) індивідуальних підприємців, некомерційної організації, що має статус саморегулюючої організації.

Наведена норма права конкретизує перелік корпоративних спорів, підвідомчих арбітражному суду. Зокрема, арбітражні суди розглядають як корпоративні: 1) спори, пов'язані з створенням, реорганізацією і ліквідацією юридичної особи; 2) спори, пов'язані з належністю акцій, часток у статутному капіталі господарських то-

вариств, паїв членів кооперативів, установленням їх обтяжень і реалізацією прав, які з них впливають; 3) спори за позовами засновників, учасників, членів юридичної особи про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі, визнання недійсними угод, укладених юридичною особою, і застосування наслідків недійсності таких угод; 4) спори, пов'язані з призначенням або обранням, припиненням, зупиненням повноважень і відповідальністю осіб, що входять або входили до складу органів управління та органів контролю юридичної особи, а також спори, які виникають з цивільних правовідносин між зазначеними особами і юридичною особою у зв'язку із здійсненням, припиненням, зупиненням повноважень вказаних осіб; 5) спори, пов'язані з емісією цінних паперів, у тому числі з оскарженням ненормативних правових актів, рішень і дій (бездіяльності) державних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів, посадових осіб, рішень органів управління емітента, з оскарженням операцій, здійснених в процесі розміщення емісійних цінних паперів, звітів про підсумки випуску емісійних цінних паперів; 6) спори, що впливають з діяльності держателів реєстру власників цінних паперів, пов'язаної з обліком прав на акції та інші цінні папери; 7) спори про скликання загальних зборів учасників юридичної особи; 8) спори щодо оскарження рішень органів управління юридичної особи; 9) спори, що впливають з діяльності нотаріусів щодо посвідчення угод з акціями в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

Положення АПК РФ щодо вирішення корпоративних спорів, на нашу думку, корисні для процесуального законодавства України з огляду на наступне. Російський процесуальний кодекс розповсюджує поняття "корпоративний спір" на всі юридичні особи, а не лише на господарські товариства, як це передбачено Господарським процесуальним кодексом України. Розгляд корпоративних справ судом однієї юрисдикції дозволить сформувати єдину судову практику по вирішенню таких спорів.

Також АПК РФ (глава 28²) передбачає розгляд справ про захист прав і законних інтересів групи осіб. Це новий інститут, який не притаманний українському господарському процесу.

Згідно зі ст. 225¹⁰ АПК РФ, юридична або фізична особа, яка є учасником правовідносини, з яких виникли спір або вимога, має право звернутися до арбітражного суду за захистом порушених або оспорюваних прав і законних інтересів інших осіб, які є учасниками цих же право-

відносин. Справи про захист порушених або оспорюваних прав і законних інтересів групи осіб розглядаються арбітражним судом у випадку, якщо до дня звернення до арбітражного суду особи, зазначеної у ч. 1 цієї статті, до її вимоги приєдналися не менш ніж п'ять осіб.

Захист прав і законних інтересів групи осіб здійснюється у корпоративних спорах та у спорах, пов'язаних зі здійсненням діяльності професійних учасників ринку цінних паперів.

Зміст групового позову полягає у захисті інтересів великих груп осіб, права яких порушені однією особою. Як слушно відзначає М.А. Рожкова, класові (групові) позови оцінюються вельми позитивно з точки зору економічної доцільності (особи, які входять у групу, не несуть судових витрат), процесуальної економії (суд в єдиному процесі розглядає низку позовних вимог різних осіб) [8, с. 22].

Висновки. Проаналізувавши особливості АПК РФ, можна побачити, що російське процесуальне законодавство містить достатньо правових інститутів (арбітражні засідателі, договірні підсудність, спрощене провадження, групові позови), які, з одного боку, спрямовані на посилення захисту прав і законних інтересів сторін у справі, а з іншого – знижують навантаження на суддів, що сприяє більш якісному розгляду справ. Проте вказані інститути містять і певні недоліки, про які йшлося вище. Отже, наведені інститути можуть бути використані в оновленому ГПКУ з урахуванням національних особливостей застосування права та заважень, які висловлюють російські дослідники арбітражного процесу, пов'язані із застосуванням проаналізованих інститутів.

Список літератури

1. Головіна Т. Спор рассудит арбитраж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebiblioteka.ru/browse/doc/19595983>.

2. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации. – Москва: Проспект, КноРус, 2011. – 176 с.

3. Федеральный закон "Об арбитражных заседателях арбитражных судов субъектов Российской Федерации" от 30 мая 2001 года N 70-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tomsk.gov.ru/ru/documents/?document=31563>

4. Свириденко О.М. Сегодня назрела необходимость внесения изменений в Арбитражно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Вестник Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь. – 2010. – №3. – С. 6-10.

5. Курочкин С.А. Соглашение о подсудности в арбитражном процессе // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2009. – №8. – С. 36-47.

6. Александров В.А., Сулименко О.А. Сокращенные производства в современном процессуальном праве: проблемы, перспективы // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2007. – №5. – С. 37-47.

7. Свириденко О.М. О способах повышения эффективности работы арбитражных судов в условиях финансового кризиса // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2009. – №12. – С. 62-65.

8. Рожкова М.А. И вновь о групповых и косвенных исках // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2007. – №5. – С. 19-36.

Стаття надійшла до редколегії 2 березня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії Н.Д. Гетьманцевою.

A.A. Butyrskiy

Features of settlement of economic disputes in the Russian Federation

Summary

In this work examines the legal institutions of the Arbitration procedural code of the Russian Federation, which are not used in The code of economic procedure of Ukraine and are aimed at strengthening the protection of the rights and legitimate interests of the parties to the case and reducing the burden on judges.

Key words: arbitration assessors, court of jurisdiction, the simplified production, corporate disputes, class actions.

A.A. Бутырский

Особенности разрешения экономических споров в российской Федерации

Аннотация

Исследованы правовые институты Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, которые не используются в Хозяйственном процессуальном кодексе Украины и направлены на усиление защиты прав и законных интересов сторон в деле, а также снижение нагрузки на судей.

Ключевые слова: арбитражные заседатели, договорная подсудность, упрощенное производство, корпоративные споры, групповые иски.